

ІНКЛЮЗИВНЕ ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Боряк Оксана Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-2484-1237
Researcher ID: Z-1041-2018

Волонтерська діяльність – це форма безоплатної участі та допомоги, яку певні особи – волонтери – надають на добровільних засадах для підтримки спільноти або певних соціальних, екологічних, гуманітарних або благодійних ініціатив. Це добровільна робота людей у свій вільний час із метою допомоги іншим або підтримки певної конкретної справи чи місії.

Волонтерська діяльність може мати різноманітні форми, зокрема, це робота на благодійних заходах, участь у відновленні середовища, підтримка важкохворих чи потребуючих людей, надання освітньої допомоги, участь у соціальних кампаніях та багато іншого. Головний аспект полягає у волонтерському духу, віддачі і бажанні зробити позитивний внесок у суспільство або допомогти тим, хто цього потребує.

Сьогодні волонтерство є потужним рухом у суспільстві, який може взяти на себе частину обов'язків державних соціальних установ. Основна ідея полягає в безкорисній готовності однієї людини виконувати роботу на благо інших, часто анонімно. Тобто волонтер витрачає свій час, енергію, знання та досвід на діяльність, спрямовану на допомогу іншим людям або суспільству загалом.

Останнім часом в Україні волонтерська робота стала широко розповсюджуватися, що зробило її привабливою для багатьох науковців і фахівців, які спрямували свою професійну увагу на цей вид діяльності як на важливий ресурс соціальної роботи.

Чинники, що спричиняють активізацію волонтерської діяльності, стосуються насамперед загострення соціальних проблем і недоліків у системі надання соціальних послуг вразливим категоріям населення. Роль волонтерів або добровольців стає надзвичайно важливою для багатьох організацій, які активно залучають їх до соціальної діяльності як у державних, так і у недержавних структурах.

Проте в Україні досі не створено чіткої моделі волонтерської роботи, на всіх її рівнях та осередках, що б передбачало ефективні механізми відбору та залучення, навчання та контролю, підтримки та стимулювання – основні елементи й етапи роботи волонтерів.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, волонтерський рух, інклюзивне волонтерство, реабілітаційні центри, реабілітаційна діяльність.

Boriak Oksana. Inclusive volunteering in Ukraine: realities and prospects

Volunteering is a form of unpaid participation and assistance provided by individuals – volunteers – on a voluntary basis to support the community or specific social, environmental, humanitarian or charitable initiatives. It is the voluntary work that people do in their spare time to help others or to support a specific cause or mission.

Volunteering can take many forms, including working at charity events, participating in environmental restoration, supporting seriously ill or needy people, providing educational assistance, participating in social campaigns, and much more. The main aspect is the volunteer spirit, commitment and desires to make a positive contribution to society or help those in need.

Today, volunteering is a powerful movement in society that can take over some of the responsibilities of state social institutions. The basic idea is the unselfish willingness of one person to do work for the benefit of others, often anonymously. In other words, a volunteer spends his or her time, energy, knowledge and experience on activities aimed at helping other people or society as a whole.

Recently, volunteer work has become widespread in Ukraine, which has made it attractive to many scholars and professionals who have focused their professional attention on this type of activity as an important resource for social work.

The factors that lead to the intensification of volunteer activity include, first of all, the aggravation of social problems and shortcomings in the system of providing social services to vulnerable categories of the population. The role of volunteers is becoming extremely important for many organizations that actively engage them in social activities in both governmental and non-governmental structures.

However, Ukraine has not yet created a clear model of volunteer work at all levels and centers, which would include effective mechanisms for selection and engagement, training and supervision, support and incentives - the main elements and stages of volunteer work.

Key words: volunteering, volunteer activities, volunteer movement, inclusive volunteering, rehabilitation centers, rehabilitation activities.

Вступ. Сьогодні, в умовах війни, волонтерська діяльність в Україні набуває нового рівня розвитку та впровадження. Волонтерський рух у нашій країні нині є предметом захоплення багатьох держав світу, які вважають його унікальним явищем.

Період розквіту волонтерської діяльності у нашій країні припав на час Революції Гідності і початок війни на Донбасі. У цей надзвичайно складний період саме

волонтерський рух об'єднав суспільство, сформував ефективну структуру громадських організацій, групи людей, які були готові брати на себе вирішення найбільш актуальних і невіршених проблем держави.

Волонтерський рух поширюється на всіх, хто потребує допомоги й підтримки, зокрема на осіб з особливими освітніми потребами – порушеннями психофізичного розвитку різної вікової категорії.

Метою дослідження є визначення й обґрунтування етапів становлення волонтерського руху в Україні, специфіки його впровадження стосовно осіб із порушеннями психофізичного розвитку різної вікової категорії; обґрунтування феномену – інклюзивне волонтерство.

Матеріали та методи. Методами дослідження були: аналіз першоджерел із досліджуваної проблеми. Зокрема, публікацій, у яких описано досвід впровадження волонтерського руху стосовно осіб із порушеннями психофізичного розвитку.

Результати дослідження. Початок волонтерського руху у світі датується серединою XIX ст., 1859 р. вважається витком цього руху. У цей період французький письменник-журналіст Анрі Дюран, вражений наслідками кривавої битви під Сольферіно, висунув ідею створення Червоного Хреста – організації, що працює на принципах волонтерства та надає медичну допомогу пораненим і полоненим. Ці принципи, сформульовані Анрі Дюраном, було покладено в основі волонтерських організацій у різних кутках світу [6].

У публікації Д. Корнієнко зазначається, що «*волонтерство*, походячи від англійського *voluntary* (у перекладі – «добровільний»), являє собою діяльність, що виконується фізичними особами на принципах безкорисливої дії, без отримання оплати, без мети кар'єрного зростання, з метою благополуччя та процвітання спільноти та суспільства загалом. Під волонтерством розуміють активності, які здійснюються як на локальному, так і на національному рівнях» [2].

Як зазначається в першоджерелах, «після закінчення Першої світової війни в Європі з'явилися особи, готові надавати допомогу постраждалим від війни. Саме в цей час були засновані ініціативні волонтерські організації, було утворено Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО з центральним офісом у Парижі» [3].

Історія волонтерства в Україні має понад столітню традицію. Перші вітчизняні волонтери можуть бути віднесені до представників Червоного Хреста, які мобілізували добровільну допомогу для роботи медсестер у лікарнях та інших установах для бідних. Волонтерство є основою громадянського суспільства. Без активної участі волонтерів важко увявити діяльність громадських організацій і благодійних установ загалом. Їхні зусилля відіграють важливу роль у забезпеченні якісного контролю за діями влади та комерційних структур.

Особи з порушеннями психофізичного розвитку (ППФР) – найуразливіша категорія осіб, яка потребує постійної підтримки. Ця підтримка здійснюється всіма зацікавленими особами (родичами, опікунами); фахівцями, діяльність яких спрямована на здійснення лікувально-корекційно-відновлювальної роботи. Однією з організацій надання допомоги зазначеній категорії осіб є центри реабілітації для дітей і молоді з інвалідністю.

У дослідженнях Л. Остролицької, зокрема, зазначається, що основний зміст діяльності центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю становлять такі напрями: діагностично-корекційний; розвиток дітей та молоді з інвалідністю; формування навичок соціальних ком-

петентностей та самостійного життя; розвиток творчих здібностей; фізкультурно-спортивна активність; соціокультурна діяльність; профорієнтація; психолого-педагогічна підтримка членів сімей дітей та молоді з інвалідністю; волонтерська робота; соціалізація і програми включення [9, с. 233].

Сьогодні волонтерство в центрах реабілітації для дітей з інвалідністю – це добровільна діяльність, коли люди, які не отримують матеріальної винагороди, приходять допомагати в наданні підтримки, догляду та сприянні в процесі реабілітації та соціалізації дітей з різними видами психічних та (або) фізичних обмежень чи інвалідності в спеціалізованих закладах.

Це може передбачати проведення розвивальних занять, підтримку в освоєнні нових навичок, а також створення дружнього та підтримуючого середовища для цих дітей.

Волонтери зазвичай надають психологічну, педагогічну, та соціальну підтримку, спрямовану на покращення якості життя цієї категорії дітей.

Волонтерська діяльність може мати різні форми залежно від конкретних потреб, обставин і сфери, у якій вона здійснюється. З огляду на впровадження волонтерської діяльності в реабілітаційних центрах для дітей з інвалідністю, найбільш розповсюдженими формами є:

- соціальна допомога:
- супровід та підтримка: допомога дітям у побуті чи подоланні складнощів;
- тренінги та освіта: викладання, консультування, проведення тренінгів, особливо для дітей чи осіб з обмеженими можливостями здоров'я;
- культурна та дозвілєва діяльність:
- організація подій, заходів: допомога у проведенні культурних заходів, фестивалів, конференцій і виставок;
- допомога у навчанні: підтримка в навчальному процесі;
- гуманітарна допомога:
- розподіл харчів, одягу, медикаментів: допомога тим, хто потребує матеріальних благ і медичних засобів під час кризових ситуацій;
- дистанційна допомога:
- онлайн-волонтерство: робота з великою кількістю проєктів та організацій через Інтернет: переклади, консультації, фінансова підтримка тощо.

Це лише деякі з форм волонтерської діяльності, і вони можуть поєднуватися й адаптуватися відповідно до потреб спільноти та конкретних завдань організацій, які волонтери підтримують.

У межах дослідження можна зазначити про *інклюзивне волонтерство* – порівняно новий феномен, отже, термін, що його позначає, також є відносно новим для соціально-гуманітарних наук.

У зв'язку із цим трактування його не такі численні, як, наприклад, трактування самого волонтерства.

Під інклюзивним волонтерством традиційно можуть мати на увазі діяльність, у якій людина з порушеннями психофізичного розвитку виступає як суб'єкт підтримки та допомоги волонтера – людини без порушень у розвитку. Однак дедалі частіше термін «інклюзивне волон-

терство» має на увазі діяльність, у якій як суб'єктом, тобто волонтером, виступає саме людина з ППФР. Отже, у межах інклюзивного волонтерства особу з ППФР можна розглядати як об'єкт впливу (традиційний підхід) і як суб'єкта, який здійснює діяльність на добровільних засадах (новітній підхід). При цьому, зрозуміло, потрібно враховувати вид прояву порушення психофізичного розвитку і, як наслідок, можливості особи з ППФР.

Тож можна зазначити, що перший тип інклюзивного волонтерства передбачає самостійну діяльність однієї і більше осіб із ППФР як суб'єктів волонтерства.

Напрямок діяльності, вибраний волонтерами, безумовно, має відповідати їхнім індивідуальним можливостям.

Другий тип інклюзивного волонтерства передбачає, що суб'єктом є сукупність людей із ППФР і без порушень у розвитку, що об'єднані однією метою і взаємодіють між собою.

У першому випадку реабілітаційний ефект інклюзивного волонтерства досягається за допомогою підвищення особистісної активності, розкриття здатності до самостійного вирішення поставлених завдань.

У другому – за допомогою посиленої інтеграції в соціум і отримання цінних навичок взаємодопомоги.

У будь-якому разі призначення інклюзивного волонтерства вбачається у вирішенні соціально значущих проблем суспільства, серед яких на перше місце виходить реабілітація осіб із ППФР, становлення / відновлення їхньої соціальної суб'єктності, повноцінна інтеграція в соціальне (економічне, культурне тощо) життя суспільства.

При цьому таке розуміння може бути по-різному представлено з позиції різних підходів: соціально-філософського, соціологічного, психологічного тощо. Накопичений досвід інклюзивного волонтерства потребує свого теоретичного узагальнення та систематизації (наукове осмислення інклюзивного волонтерства досить слабо репрезентовано у вітчизняній літературі), результати яких, зі свого боку, стануть теоретичною базою для здійснення цієї багатоаспектної діяльності на більш високому рівні цілепокладання. З позиції різних підходів по-різному може бути розкритий зміст

інклюзивного волонтерства, його потенціал, і відповідно до цього окреслюються перспективні напрями його подальшого вивчення.

З позицій соціально-філософського підходу інклюзивне волонтерство постає як частина соціального буття, наповнена філософськими пошуками. Свої індивідуальні життєві цінності люди з ППФР реалізують у вчинках, які, по суті, являють собою соціально корисну дію.

З позицій психологічного підходу важливо визнавати, що волонтери з ППФР суттєво не відрізняються від інших: ними рухають ті самі мотиви у здійсненні добровільної діяльності.

При цьому вони володіють абсолютно унікальним досвідом, недоступним іншим людям, – досвідом життя в умовах фізичних та/або інших обмежень, а також певного соціального виключення. Такий досвід дає змогу під час здійснення волонтерської діяльності будь-якої спрямованості змінити буденний погляд на її зміст та організацію, цілі та результати.

Волонтери з ППФР мають різні інтереси, готові займатися різноманітною діяльністю. При цьому умови, у яких вони могли б ефективно робити це, не тільки не збігаються для представників однієї категорії, але можуть відрізнятися навіть для однієї людини в різні періоди.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що волонтерський рух в Україні є поширеним явищем, яке активізувалося з 2014 р. Волонтерський рух має різноманітні форми впровадження і розрахований на різні верстви населення, у тому числі на осіб із порушеннями психофізичного розвитку.

Сьогодні має місце такий різновид волонтерського руху, як інклюзивне волонтерство. Інклюзивне волонтерство належить до тих феноменів, які, набувши швидкого поширення в соціальній практиці, виявляються недостатньо вивченими.

Описані нами підходи до аналізу інклюзивного волонтерства тією чи іншою мірою вже застосовуються, проте, на нашу думку, відповідні їм дослідження мають бути більш цілеспрямованими, розгорнутими та інтенсивними.

Література:

1. Бондаренко З. П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі. *Вісник запорізького національного університету*, 2008. № 1. С. 25–30.
2. Буздуган Я. Еволюція світового волонтерського руху. *Віче*. 2013. № 12 (червень). URL: <http://www.viche.info/archive/2013/12/>.
3. Волонтерство в Україні. Історія волонтерства в Україні. URL: <https://kntiis.od.ua/sites/default/files/files/volonterstvo2.pdf>.
4. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
5. Каздобіна Ю. Волонтерство в Україні як рушій демократичного розвитку. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications>.
6. Корнієнко Д. Д. Волонтерська діяльність як форма соціальної активності особи. *Вісник студентського наукового товариства*. 2021. Випуск 24. С. 71–73.
7. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус. *Вісник економічної науки України*. 2012. № 1. С. 73–76.
8. Крулько І. «Легалізувати» волонтерство або Коли Україна отримає якісний закон. URL: http://blogs.lb.ua/ivan_krulko.

9. Остролуцька Л. Розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90-ті рр. XX – початок XXI століття). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36223/1/dis_Остролуцька%20Л.І.pdf.

References:

1. Bondarenko, Z. P. (2008). Volonters`ka robota u vy`shhomu navchal`nomu zakladi. *Visny`k zaporiz`kogo nacional`nogo universy`tetu*, № 1. S. 25–30 [Volunteer work in a higher educational institution. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*, № 1, pp. 25–30 in Ukrainian].
2. Buzdugan, Ya. (2013). Evolyuciya svitovogo volonters`kogo ruxu. *Viche*. № 12 (cherven) [Evolution of the world volunteer movement. *Veche*. № 12. URL: <http://www.viche.info/archive/2013/12/> in Ukrainian].
3. Volonterstvo v Ukrayini. Istoriya volonterstva v Ukrayini. [Volunteering in Ukraine. History of volunteering in Ukraine. URL: <https://kntiis.od.ua/sites/default/files/files/volonterstvo2.pdf> in Ukrainian].
4. Goryelov, D. M., Korniyevs`ky`j, O. A. (2015). Volonters`ky`j rux: svitovy`j dosvid ta ukrayins`ki gromadyans`ki prakty`ky` : analit. dop. Kyiv: NISD, 36 s. [Volunteer movement: world experience and Ukrainian civic practices: analytical supplement. Kyiv: NISS, 36 p. in Ukrainian].
5. Kazdobina, Yu. Volonterstvo v Ukrayini yak rushij demokraty`chnogo rozvy`tku. [Volunteering in Ukraine as a Driver of Democratic Development. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/> in Ukrainian].
6. Korniyenko, D. D. (2021). Volonters`ka diyal`nist` yak forma social`noyi akty`vnosti osoby`. *Visny`k students`kogo naukovogo tovary`stva*, Vy`pusk 24. S. 71–73. [Volunteer activity as a form of social activity of a person. *Bulletin of the Student Scientific Society*. Issue 24, pp. 71–73 in Ukrainian].
7. Krapivina, G. O. (2012). Svitovy`j volonters`ky`j rux: stan i status. *Visny`k ekonomichnoyi nauky` Ukrayiny`*, № 1. S. 73–76. [The world volunteer movement: state and status. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*. № 1, pp. 73–76 in Ukrainian].
8. Krul`ko, I. «Legalizuvaty`» volonterstvo abo Koly` Ukrayina otry`maye yakisny`j zakon. [«Legalizing» volunteering or When Ukraine will get a quality law. URL: http://blogs.lb.ua/ivan_krulko in Ukrainian].
9. OstroLucz`ka, L. (2021). Rozvy`tok centriv rehabilitaciyi ditej ta molodi z invalidnistyu v Ukrayini (90-ti rr. XX – pochatok XXI stolittya). [The development of rehabilitation centers for children and youth with disabilities in Ukraine (1990 – early twenty-first century). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36223/1/dis_Остролуцька%20Л.І.pdf in Ukrainian].